

FAHRİ KAPLAN

KLASİK TÜRK EDEBİYATI

ELEŞTİRİ TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

-LATİFİ TEZKİRESİ ÖRNEĞİ-

dünbugün
yarın

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2021, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 164

Edebiyat: 71

ISBN 978-625-7471-00-8

Sertifika No: 18188

Birinci Baskı: İstanbul, 2021

Yazar: Fahri Kaplan

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Dizi Editörü: Furkan Öztürk

Kitap Editörü: Nuh Muaz Kapan

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Birlik Ozalit

(Sertifika No: 20179)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Kaplan, Fahri

Klasik Türk Edebiyatı Eleştirisi Sözlüğü -Latîfi Tezkiresi Örneği-

Fahri Kaplan (Dr.)

İstanbul : DBY Yayınları, 2021.

462 s. ; 15,0 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 164)

ISBN 978-625-7471-00-8

1- Edebiyat 2- Klasik Türk Edebiyatı 3- Sözlük 4- Eleştirisi Sözlüğü

Bu kitap, 2018 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Namık Açıkgöz'ün danışmanlığında savunulan "Latîfi Tezkiresi'nde Edebî Eleştirisi Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi" başlıklı doktora tezinin "Latîfi Tezkiresi'nde Edebî Eleştirisi Terimleri Sözlüğü" başlıklı üçüncü bölümünün yeniden tasnif edilerek gözden geçirme, küçük ekleme ve düzenlemelerle kitaplaştırılmış hâlidir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel.: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

Önsöz

Şair tezkireleri, şairlerin hayatları hakkında bilgi veren, şiirlerinden örnekler sunan birer edebiyat tarihi kaynağı olmalarının yanında -özelikle edebî değerlendirmeler ihtiva eden bir kısım tezkireler itibarıyla- edebiyat eleştirisi açısından da önemli metinlerdir. Klasik Türk şiirinin edebî estetiğini ve zevkini anlama ve duyma hususunda klasik dönemde kaleme alınmış bu tür metinlerdeki beğeni, zevk ve tercihlerin bilinmesi son derece önem taşıyan bir husustur. Bu açıdan, bu eserlerdeki edebî eleştirinin tespiti, incelikli bir analizle ortaya konması ve değerlendirilmesinin yanında, tezkirelerde kullanılan şiir ve şair vasfındaki tenkit terim ve ifadelerinin örnekler ekseninde izahı gibi hususların faydası ve hatta gereği aşikârdır. Bu çalışma, Latîfi Tezkiresi özelinde klasik Türk edebiyatı eleştirisi terimleri çalışmalarına bir katkı sunmak gayesindedir. Esasen bu kitap, *Latîfi Tezkiresi'nde Edebî Eleştirisi Terimleri ve Edebiyat Eleştirisi* başlıklı, 2018 yılında tamamlanmış doktora tezinin son bölümünü oluşturan ansiklopedik sözlük kısmının yeniden tasnif edilerek düzenlenmiş hâlidir. Tez çalışmamda olmayan "ÂTEŞ-ZEBÂN [şair]" ve "MÜMÂRESET [şiir]" maddeleri de ilk defa bu kitapta yer alıyor.

Latîfi'nin 1546 yılında tamamladığı *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* adlı eseri, devrin şairleri hakkında önemli bilgiler

ve şiir örnekleri ihtiva ettiği gibi edebî eleştiri açısından da türünün en özgün ve doyurucu metinlerindedir. Şiir, şair, nesir ve nâsir (nesir müellifi) değerlendirmelerinde kullanılan terimler, bir metnin veya müellifinin niteliğine yönelik değerlendirme ifadeleri açısından dikkat çekici bir zenginliğe ve derinliğe sahiptir. Bu çalışmada Latîfi Tezkiresindeki edebî tenkit terimleri örneklerle izah edilmiştir.

Şu ana dek Latîfi Tezkiresi'nde edebiyat eleştirisini inceleyen kitap veya tez mahiyetinde bazı çalışmalar yapılmıştır (Bkz. Andrews 1970; Gür 2009; Tolasa 2002). Şu ana kadar yapılan bu tür çalışmalar, tezkiredeki eleştirinin mahiyetine dair tespit ve değerlendirmelerle Latîfi'deki edebî tenkidin anlaşılmasına katkı sağlamışlardır. Tolasa'nın çalışmasında 16. yüzyıl tezkirelerindeki edebiyat eleştirisinin yanında bu eserlerde kullanılan bazı terimlere dair bilgi ve örnekler de sunulmaktadır. Bu yönüyle bu eserler ve bu türden çalışmalar, Latîfi'deki eleştirinin ve eleştiri terimlerinin geniş bir şekilde ele alınacağı bu çalışmaya zemin hazırladıkları için teşekkürü hak etmektedir.

Elinizdeki bu kitap Latîfi Tezkiresi'ndeki edebî eleştiri terimlerinin açıklamalı sözlüğünden oluşmaktadır. Kitapta, Latîfi'nin şiir, şair, nesir ve nâsir tenkidinde kullandığı terimler ve/veya değerlendirme ifadeleri, alfabetik olarak sıralanmış maddeler hâlinde izah edilmektedir. Söz konusu terimin şiir, şair, nesir ve nâsir eleştirilerinden hangisine ait olduğu madde başlığının hemen yanında köşeli parantez içinde (mesela ele alınan ifade bir şiir eleştirisi terimi ise “[*şiir*]” şeklinde) belirtilmiştir. Tezkirede bazı terimler (mesela “belâgat”) şiir, şair, nesir ve nâsir eleştiri terimi olarak ayrı ayrı değerlendirilebilecek tarzda kullanılmıştır. Bu durumda aynı kelimedenden oluşan maddeler arasındaki farklılığı yanındaki “[*şiir*]”, “[*şair*]”, “[*nesir*]” ve “[*nâsir*]” ifadeleri belirtmiş olmaktadır. Aynı kelimenin farklı alanlardaki kullanımından oluşan bu tür maddelerde sıralama önceliği “[*şiir*], [*şair*], [*nesir*], [*nâsir*]” şeklindedir. Madde başı olan terimlerin veya terim olma ihtimali bulunan kelime ve kavramların izahında

öncelikle -çoğu kez lügatlerden yararlanarak- kelimenin/terimin sözlük anlamı verilmiş, ardından tezkiredeki kullanımından örneklerle birlikte şiir/şair/nesir/nâsir değerlendirme ifadesi olarak hangi anlam ve/veya fonksiyonları taşıdığı tespit edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma, bu yönleriyle Latîfi Tezkiresi'ndeki edebî eleştiri terimlerinin izahını içeren ansiklopedik bir sözlük mahiyetindedir. Bu çalışmanın; Latîfi'nin kullandığı edebî eleştiri terim ve ifadelerinin mahiyet ve işlevine yönelik yapılan izahlarla klasik Türk edebiyatı edebî eleştirisi terimlerinin anlaşılmasında -Latîfi Tezkiresi özelinden örneklerle- bir kaynak eser olması da hedeflenmiştir. Klasik Türk şiirinin estetik anlayışını, devrin şiir anlayış ve zevkini görmek açısından o günün değerlendirme terim, kavram ve ifadelerinin anlaşılmasının ve devrin anlayışı içerisinde taşıdığı mana ve fonksiyonun ortaya konmasının önemi aşikârdır. Bu yönüyle bu çalışmanın hâlâ çalışılacak pek çok meselenin yer aldığı bu alandaki boşluğun doldurulmasına yardımcı olması ümit edilmektedir.

Berrak bir hüküm vermek için geniş kapsamlı bir araştırma gerekse de şunu söyleyebiliriz ki Latîfi Tezkiresi, şiir eleştirisindeki zenginliği yönüyle diğer tezkirelere bu hususta kaynaklık etmiş ve Latîfi'nin kullandığı eleştiri terminolojisi Türkçe şair tezkirelerindeki edebî eleştiri terminolojisinin nüvesini oluşturmuştur. Bu yönleriyle Latîfi'nin *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* adlı tezkiresi klasik Türk edebiyatının en temel edebî eleştiri kaynaklarından biri, belki de birincisidir.

Bu çalışmanın temel gayesi; Latîfi'deki edebî eleştiri terminolojisinin açıklamalı/ansiklopedik sözlüğünü oluşturmak ve böylece klasik Türk edebiyatında en temel tenkit metinlerinden biri özelinde klasik Türk şiirinde eleştirinin mahiyeti ve klasik Türk şiirinin estetiği hakkında doyurucu bilgi, değerlendirme ve neticelere ulaşılmasına katkı sağlamaktır. Böylece Latîfi Tezkiresi, tezkirelerde tenkit, Türk edebiyatında eleştiri vb. konulara yeni ve özgün bir bakış açısı getirilebilir, daha sonraki çalışmaların zenginleşerek ve derinleşerek

devam etmesine katkı sağlanabilirse çalışma -az önce de zikredilen- gayesine ulaşmış olacaktır.

Bu çalışmanın tamamlanmasını ve bu kitabın ortaya çıkmasını nasip eden Cenâb-ı Mevlâ'ya şükürler ediyorum. İnşallah bu çalışma hayırlara ve güzelliklere vesile olur.

Doktora tez konumu tavsiyesi üzerine belirlediğim ve çalışma boyunca fikir, öneri ve her türlü ilgi ve destekleriyle yardımlarını gördüğüm tez danışmanım Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ'e teşekkürlerimi sunuyorum. Eğer kıymetli hocam, bu alandaki boşluğa ve Latîfi Tezkiresi'nin bu yöndeki zenginliğine dikkatimi çekmiş olmasaydı bu çalışmanın bu zamanda ve bu hâliyle ortaya çıkması da söz konusu olamazdı. Bu güzel kitaba vesile olduğu için hocama tekrar teşekkür ediyorum. Tez izleme komitemde yer alan ve sundukları değerli görüş ve tavsiyelerle çalışmanın bu mahiyeti almasında önemli katkıları olan Prof. Dr. Süleyman SOLMAZ ve Doç. Dr. Şerife YALÇIN-KAYA hocalarıma, tez savunma jürimde yer alarak katkılarını sunan Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR ve Prof. Dr. Oktay YİVLİ hocalarıma, manevi desteklerini her zaman hissettiğim aileme, isimlerini tek tek sayamayacağım hocalarıma, çalışma arkadaşlarıma ve çalışmama ilgi ve katkısı olmuş herkese teşekkür ediyorum.

Fahri Kaplan

Latîfi Tezkiresi'nde Edebî Eleştiri Terimleri

ÂB-DÂR آبدار [şîir]

Farsça “su” anlamına gelen *âb* kelimesi ile; eklendiği kelimeye “tutan, sahip ve mâlik olan” anlamını katan *-dâr* ekinin (Ayverdi 2011: 641) birleşmesiyle oluşan *âb-dâr* kelimesi, ilk anlamı olan “sulu, taze” (Parlatır 2011: 31) anlamının yanında vasfettiği isme göre değişik manalar kazanır. Bunlara şu anlamlar örnek verilebilir: Kılıç ve hançer vb. aletler için kullanıldığında “keskin, parlak, kılâğılı, zağlı, cevherli”; mücevher türü eşyalar için “parlak, revnaklı, renkli”; şiir için kullanıldığında ise sözü edilen şiirin “zarif, güzel ve nükteli” oluşunu belirtmek için vb. anlamlar (Ayverdi 2011: 4-5) (Muallim Nâcî: 2009: 15).

Âb-dâr kelimesinin şiir için kullanılan anlamını belirginleştirmeye yönelik, kelimenin kökünden yola çıkıldığında çeşitli anlamları düşünmek mümkündür. “Su”; canlılık kaynağı olma, tazelenme, serinletme, döküldüğü toprağa canlılık katma, verimlendirme, bereket kaynağı olma vb. pek çok niteliğe sahiptir. Böylece *âb-dâr* şiir; okuyanın ruhunu canlandırır, ona bir tazelik katar.

Ayrıca söze de tazelik katar, bu yönüyle orijinal bir şiirdir. Okuyamı ferahlatır. Şiir vadisine canlılık ve bereket getirir, verim katar. Böyle bir şiir ayrı bir güzelliğe, zarafete ve canlılığa sahip bir şiirdir. Yapaylıktan uzak, katışıksızdır. Su gibi “saf” bir şiirdir. Temiz, pürüzsüz, acııcı bir üsluba sahiptir.

Klasik Türk şiirinde bir tenkit terimi olarak *âb-dâr* hakkında müstakil bir makale kaleme alan Prof. Dr. Nâmık Açıköz, *âb-dâr*ın kullanımıyla ilgili tezkire ve divanlardan örnekler verdikten sonra neticede *âb-dâr* şiirin temel niteliği olarak şunu söyler:

“Bütün bu özellikler ile beraber *âb-dâr*’ın gerçek ve mecâzî anlamları birleştiğinde, *âb-dâr* olarak nitelendirilen şiirin, **yeni, taze, parlak, güzel, çarpıcı** olma gibi özelliklerinin olduğu anlaşılmalıdır. Böyle bir şiirin, diğer şiirlerden ayrıldığı nokta, **orijinal (özgün)** olma iddiasıdır. Öyleyse *âb-dâr*’a, *tarz, üslup, edâ, kelime hazinesi, hayâl, mânâ* ve şiir tekniği açılarından **orijinal** anlamı vermek mümkündür.” (Açıköz 2000: 159-160).

Latîfi Tezkiresi'nde şiirle ilgili bir ifade olarak *âb-dâr*, altı yerde geçer. Latîfi, eserinin dibacesinde Allah'ın insana söz söyleme ile ilgili verdiği yeteneklerden bahsederken insanların (şair ve fasihlerin) "*sözlerini âb-dâr u pür-sûz idüp tab-ı letâfet-meşhûnun kelâm-ı manzûm-ı selâset-nümûnünü dürr-i meknûn kaldı*"ğımı belirtir (2000: 73). Bu sözleri bugünün diliyle şöyle ifade edebiliriz: "Allah söz söyleme yeteneği verdiği insanların sözlerini *âb-dâr* ve *pür-sûz* (yakıcılık dolu) eylemiş; güzellik dolu yaradılışa sahip olanların *selâset-nümûn* (akıcılık gösteren) şiirlerini parlak bir inci kılmıştır."

Latîfi'ye göre Şeyhzâde Mevlânâ Hamdî Çelebî'nin "Yûsuf u Züleyhâ"sının nazmı "selîs", "hem-vâr", "ateş-te'sîr" ve *âb-dâr*dır (2000: 236). Bunun yanında söz konusu mesnevide "reng", "çaşnı", "elfâz", "ma'ânî", "hüsn-i edâ", "azb-i ibârât", "lutf-ı ta'bir", "husn-i isti'ârât" ileri derecede ve nihai sınırdadır (Latîfi 2000: 236).

Latîfi'ye göre Sûzî, "*nazm-ı âbdâr u pâk ve şî'r-i âteş-te'sîr-i sîz-nâkle â'yân-ı nazmun makbûllerinden ve şû'arâ-yı Rûmun memdûhlarından*"dır (2000: 311). Şem'î'nin ise "*nazm-ı âb-dâr-ı revân-bahşî selâset-i elfâzda âb-ı revân gibi akar ammâ eş'âr-ı âteşini cihet-i sîz u güdâzda okuyanların zebânın fitile-i şem' gibi yakar*." (Latîfi 2000: 333).

Bir nakkaş olan Saffî ise Latîfi'ye göre nakkaşlıktaki başarısını *âb-dâr* şiiri resmetmede gösteremez: "*Ammâ nakş-bend-i eş'âr ve ressam-ı nazm-ı âb-dâr değildi*." (2000: 357) Bu cümlede *âb-dâr* şiirin resimle/ressamlıkla birlikte kullanılması, daha çok şairin nakkaş olmasıyla ilgilidir. Şairin nakkaşlıktaki mahareti övüldükten sonra, şiir sahasında yeterince nitelikli eserler veremeyerek aynı ustalığı sergileyemediğini belirtmek için şairin *âb-dâr* bir şiirin ressamı yani şairi olamadığı belirtilmiştir. Yoksa, buradaki ifadeye bakarak, *âb-dâr* şiirin doğrudan resimle ilgisinin olduğunu söylemek güçtür.

Latîfi, *âb-dâr* ifadesini son olarak Vasfî'nin şiirlerini değerlendirirken kullanır. "*[...] ve eş'âr-ı âb-dâr-ı âteş-te'sîri âmgîrlükde şî'r-i Necâtîye bedil ü nazîrdür*." (2000: 563).

Latîfi, tezkiresinde *âb-dâr* kelimesini kullandığı altı yerin beşinde kelimeyi, ateşle ve yakıcılıkla ilgili kavramlarla birlikte kullanmış; böylece iyi bir şairin şiirlerinde zıtlıkları birleştiren, çeşitli hâllere yönelik başarılı örnekler olduğunu ima etmiştir. *Âb-dâr* şiir, okuyanın ateşini söndürüp ona serinlik ve tatlılık hissi verirken "pür-sûz" şiir okuyanın ateşini arttırmakta, onu iç yakıcı olan ve/veya ızdırap hissi yaşatan bir şiir dünyasına çekmektedir. Böylece usta şairlerin bazen bir şiirle insanları ferahlatabildikleri gibi bazen de onla-

rın duygusal derinliği yüksek, dert ve ızdırap hissini başarılı bir şekilde yansıtan ve duyuran şiirler yazdıklarını belirtmiş olmaktadır. Böylelikle Latîfi, nitelikli bir şiirin insanda birbirine zıt görünen çeşitli hâlleri etkili bir şekilde dile getirdiğine işaret eder. Tazelik, tatlılık, ferahlık veren şiir *âb-dâr*; acı, ızdırap, çile ile birlikte pişme, olgunlaşma keyfiyeti veren şiir *pür-sûz*, *âteş-te'sîr*, *sîz-nâk*, *âteşin* vb. olmaktadır. Ahmet Atilla Şentürk de Üsküblü İshâk Çelebî'nin bir beytindeki ifade doğrultusunda *âb-dâr* şiirle yakıcılığı bir araya getirmenin sihre benzer söz söylemek olduğunu söyler:

"Üsküplü İshâk Çelebî'nin şu beytinde sözleri yazan kalem, su gibi akıcı lafızları ve ateş gibi yakıcı manaları bir araya getirmesi sebebiyle sihirbaz olarak nitelenmiştir. [...] *Ma'nâ-yi sîznâka elfâz-i âbdârî / Cem'ide miydi hâmen ger olmayaydı sâhir*. Buna göre '*âb-dâr*' ve '*sîz-nâk*' vasıflarını bir araya getirecek nitelikte söz söylemek, ateşle suyu bir araya getirme derecesinde sihir gösterircesine söz söylemektedir." (2016: 27).

Latîfi'de *âb-dâr* şiirin özellikleri belirtilirken "selâset-nümûn", "selîs", "pâk", "revân-bahş", "selâset", "âb-ı revân gibi"... vb. üslubun akıcılığına ve külfetsiz söyleyişe işaret eden te-

rim ve ifadelerin kullanılmış olması da dikkat çeker. Su ile akıcılık arasındaki müşahhas münasebet, edebî sahaya taşınarak *âb-dâr* şiir aynı zamanda "akıcı" ve "duru" üslubun da bulunduğu bir şiir olur. *Âb-dâr* ile birlikte kullanılan, özellikle Hamdî Çelebî maddesindeki diğer terimler de şiirde güzellik, tazelik ve tatlılığı belirtirler.

Âb-dâr terimi, genel kullanıma uygun olarak Latîfi'de de daima şiirde makbul bulunan bir özelliği belirtmek için kullanılmıştır. Bu açıdan böyle şiirlerin "*tarz, üslup, edâ, kelime hazinesi, hayâl, mânâ ve şiir tekniği açılarından orijinal*" (Açık-göz 2000: 160) olduklarını söylemek mümkündür.

Neticede *âb-dâr* şiirin okuyanı ferahlatan, söze canlılık ve tazelik katan, akıcı ve duru bir üslup ve edaya sahip bir şiir olduğu söylenebilir.

'ACÎB(E) • 'ACÂYİB • عجب عجائب [şiir]

'Acîb, 'acîbe, 'acâyib kelimeleri Arapça "عجب" kökünden gelmektedir. Bu köke ait "aceb" kelimesi "*bir şeyin sebebi bilinmediği zaman insana ârız olan hâl anlamındadır. [...] Kendisine hayret edilen şeye aceb denir. Benzeri bilinmeyen şeye de acîb denir*" (Râgıb el-İsfahânî 2010: 673). Kelime genel olarak şaşkınlık uyandıracak, hay-

ret verecek, alışılmamış, benzeri pek görülmemiş hâl, nesne ve olgular için kullanılır. Bu yönüyle olumlu bir yargı belirtebileceği gibi, olumsuz bir durum için de kullanılması mümkündür.

Latîfi’ye göre güzel bir eser yazmak zordur. Zira zamanında yaşayan kimseler çok zarif ve nüktedan olmuşlardır ve çeşitli sanatları kapsayan, nice manaları taşıyabilecek söz istemektedirler. Bu zamana kadar önceki faziletli müelliflerin yeni, ‘acib, sihir ve i‘câza yakın eserlerini incelemişlerdir: “*Zîrâ ebnâ-yı zamân gâyetde nâzûk ü nüktedân olmuşlardır. Bir kelâm isterler ki envâ’-ı sanâyi’ e şâmil ve bir lafz dillerler ki nice ma‘ânî ahz olunmaga kâbil ola. bu demlere değin efâzûl-ı selefün bedî u ‘acib ve sihr ü i‘câza karîb te’lifât u tasnîfâtın tettebbu’ u tefahhus itmîşlerdür. Her birinin üslûb-ı garîbinde akl-ı çâlâk çâk ve tarz-ı dil-firîbinde idrâk-i derrâk mütehayyir ü endîşnâk olur.*” (Latîfi 2000: 89). Burada ‘acib tabirinin, geçmişteki faziletli kimselerin telif ettiği eserlerin şaşırtıcı derecede etkileyiciliğini belirtmek için kullanılan bir sıfat olduğu söylenebilir. ‘Acib ifadesinin buradaki anlamı benzer tarzda bir kullanımını şu örnekte de görmek mümkündür. “[...] fehvâ-yı dakîkin nükte-i ‘acib ve sihr-i i‘câza karîb görüp [...]” (Latîfi 2000: 151).

Acib, acâyib ifadelerinin Latîfi tarafından olumsuz anlamda kullanıldığı da olur. Latîfi, Ahmedî’nin mükemmel (mürettep) divanı olmasına rağmen şiirinin bir yönden “yâve” (şaçma söz) ve sade bir nazm olup renk ve çeşniden uzak olduğunu belirterek devam eden satırlarda şöyle der: “[...] ve üslûb-ı şî‘ri Şeyhî tarzına karîb ve kudemâ vâdisinde Fârisîden mütercem ve mev‘izegüne bir tarz-ı ‘acibdür” (2000: 164). Şiiri genel olarak olumsuz özelliklerle vasedilen Likâyî için de kullanılan şu ifadeler *acâyib* kelimesinin olumsuz kullanımına örnektir: “*Tabî‘at-ı şî‘riyyesi çendân ve pesendide-i ehl-i irfân değildi. Şâm ‘acâyibden ve şî‘ri garâyibden idi.*” (Latîfi 2000: 490).

Vahîdî’nin bir beytindeki alışlagelmemiş teşbih ve Molla Lutfi’nin ve Vahîdî’nin buna karşılıklı cevapları anlatılırken teşbihin alışlagelmedik oluşu *acib* ifadesi ile anlatılır: “*Bu beyt-i garîbi bu teşbih-i ‘acib ile kudvetü’l-vâli Molla Lutfi gördükde bu teşbihün bu mahalde ne halâveti ve gemi urganının zülfi dildâra ne mümâseleti vardır diyü [...]*” (Latîfi 2000: 561). Latîfi’ye göre ‘acib teşbihi olan “garîb” beyt şudur: “*Keşî-i dil bulmak için bahr-ı hayretten halâs / Kâkül-i dilber hayâlinden resenler bağlamış*” (2000: 561). Beyte günümüz Türkçesiyle şöyle bir mana verilebilir: “Gönül gemisi

hayret denizinden kurtulmak için gönül alan sevgilinin kakülü hayalinden (kakülünü hayal ederek) halat (ip, urgan) bağlamış.”

Burada Molla Lutfi’nin istihza ettiği, Vahîdî’nin de buna karşı cevap yazdığı ve Latîfi’nin *acib* olarak nitelendirdiği teşbih, sevgilinin kâkülünün gemiye bağlanan halata benzetilmiş olmasıdır. Saçla ip arasındaki münasebet alışıldık olmasına rağmen, gönülün gemiye ve sevgilinin saçının da gemi halatına benzetilmesi alışıldık bir kullanım olarak görülmemiş olsa gerek ki müellif, bu teşbihi ‘acib bulmuştur. Burada ‘acib ile kastedilen ne orijinallik ne de saçma bir söz olmalıdır. Burada sadece ifadenin alışlagelmedik oluşu vurgulanmakta; Vahîdî’nin beyti Latîfi tarafından övülmemekte veya yerilmemekte, sadece Molla Lutfi’nin eleştirisi ve istihzası ile Vahîdî’nin buna cevabı aktarılmaktadır.

‘Acib/‘acibe ifadesinin Latîfi’de, olumlu bir keyfiyeti belirten örneklerine daha sık rastlanır. Zaten, yukarıda verilen ilk iki örnek de bu yödedir. Bunun dışında da *acib* olmanın takdir edildiği örnekler görülür. Şairliğinden takdir ve övgüyle söz edilen Zâtî; “[...] kemâl-i himmetin şî‘re sarf itmekle bî-had sanâyi-i ‘acibe bulmuşdur” (Latîfi 2000: 263). Sa’yî’nin “garrâ” şiirinden örnek verilmeden önce bu şiirin “*teşbih-i ‘acibi mübeyyin*” (Latîfi 2000: 307)

olduğu belirtilmiştir. Kara Fazlî ise “[...]garrâ gazeller ve garîb beytler ve ‘acib san‘atlar itmîşdür.” (Latîfi 2000: 434-435) Fuzûlî’nin “*Nevâyi tarzına karîb bir tarz-ı dil-firîbi ve üslûb-ı ‘acibi vardır.*” (Latîfi 2000: 435). Kâmî-i Karamanî “[...]kissa-i Yûsufında hûb dikkatler ve nâzûk ü rengîn ü ‘acib ü garîb sanatlar itmîş ve dikkat ü tasarrufda sözi sihr mertebelerine iletmişdür” (Latîfi 2000: 458). Bu olumlu örneklerde ‘acib ifadesiyle hayal, sanat, benzetme ve sözlerdeki daha önce kullanılmamışlık, pek görülmemiş olma, özgün ve orijinal olma vb. niteliklerin belirtildiği söylenebilir.

‘Acib terimi ile birlikte çokça kullanılan terimlerin başında “garîb” kelimesi gelmektedir. “Garîb” de esasen ‘acib kelimesi ile paralel bir anlama sahiptir. “Sihr” de ‘acib ile kullanılan bir ifadedir. Çünkü sihir de izleyeni şaşırtan, ona hayret hissi veren ‘acib bir özelliğe sahiptir. “Garrâ, hûb, nâzûk, rengîn” gibi terimler de ‘acibin şiirde olumlu bir nitelik belirten kullanımlarında söz konusu terimle birlikte kullanılır.

Latîfi’de ‘acib/‘acibe/‘acâyib teriminin anlam sahasını ve şiir eleştirisi terimi olarak işlevini şu maddelerde özetlemek mümkündür:

1. Daha önce kullanılmamış, şairin özgün tasarrufu olan hayaller sanatlar, benzetmeler vb. durumları niteler.

2. Şiir vadisinin inceliklerine ulaşamadığı gibi neyi ifade ettiği de tam belli olmayan garip sözleri niteler.

3. Orijinal bir hayal sayılmasa da ortalama seviyede bir şiirde yer alan pek görülmemiş, ilginç, takdir ve tenkide açık kullanımları belirtir.

AHSEN احسن [şiiir]

Bkz. "HÜSN • HASEN • AHSEN • HÜSNİYYÂT".

AHSEN Ü ECMEL احسن و اجمل [şair]

Ahsen "güzellik" anlamındaki "hüsn", *ecmel* de "güzel" anlamındaki "cemil" kelimelerinin ism-i tafdil şekilleri olup iki kelime de (*ahsen* ve *ecmel*) "en güzel, pek güzel, daha güzel" gibi anlamlar taşır. Fânî, Latîfî'ye şiirle ilgili verdiği nasihatlerin birinde sade ve tatsız sözler söyleyen bir şair olmaktadır sözden anlar ve hoş tabiatlı bir kimse olmanın daha güzel (*ahsen ü ecmel*) olduğunu belirtir: "Ve şâ'ir-i sâde-güy-i bî-mezeden suhan-fehm ü hoş-tab' olanlar **ahsen ü ecmeldür.**" (Latîfî 2000: 418). Burada *ahsen ü ecmel*, daha güzel, daha iyi, daha makbul olmayı belirten bir ifadedir.

'ÂKİL عاقل [şair]

"Akıllı" manasındadır. Latîfî'nin Fânî'den aktardığı nasihatlerden

biri; akıllı şairin ("şâ'ir-i âkil") unutulmaya mahkûm, neticesiz, ancak "ma'cûnî"lerin alacağı "hâyîde" (çığnenmiş, kullanılmış) manalı, sade ve vasat şiirlerle defter doldurmayacağı, insanlara cazip gelen üst mertebede şiirler yazılması gerektiği yönündedir:

"Vasatü'l-hâl olmak çendân hüner degüldür. Egerçi, meretebe-i a'lâda olmazsa mu'teber degüldür. 'Alâmet-i kabul oldur ki her şî'r ki dir hezâr rağbet ü i'tibârla efvâh u elsineye düşe [...] Yohsa mücerred kelâm-ı mevzûn firifte ve şî'r-i sâdeye ve ma'nâ-yı hâyîdeye âlüfte olmak bî-hûde evkâtı zâyi' itmekdür. Şâ'ir-i 'âkil olan ol gûne şî'ri defter ü divân itmez ki künc-i hamülde kala veyâhûd evrâk-ı ebterin ma'cûniler ala." (Latîfî 2000: 420).

Burada "şair-i âkil" olarak ifade edilen; aklını kullanan, bir neticeye götürmeyecek sözlerle uğraşmayan, şiiri en üst mertebede söylemeye gayret gösteren şairdir.

AKİME عقیمة [nesir]

Arapça asıllı *akîm* kelimesi "kısır; neticesiz" (Devellioğlu 2007: 23) manalarındadır. *Akîme* de *akîm* kelimesinin müennes (dişil) biçimi olup aynı manadadır.

Latîfî, Âhî'nin inşada ağır ve hatalı tabirler kullanmadığını, düğümlü (muakkad) ve kısır (*akîme*) terkipleri seçmediğini; tabirlerinin aydınlık ve akıcı, söz ve edasının lezzetli ve nefis olduğunu belirtir: "Tarîk-ı inşâda tarz-ı münşiyân-ı kudemâya gitmişdür. Ve 'ibârât u isti'arâtda elfâz-ı sakîle ve sakîme ve terâkib-i mu'akkad u 'akîme ihtiyâr itmemişdür. Ve tahrîr ü ta'bîri rüşen ü selîs ve elfâz u edâsı lezîz ü nefîsdür ve inşâda elfâz u selâset ve şî'r ü mesnevîde letâfât ü zerâfât andan artuk müyes-ser ü mutasavver degüldür." (Latîfî 2000: 184-185). Burada *akîme* terkiplerle kastedilen herhangi bir neticeye varmayan, istenilen manayı ifade etmeyen, neticesiz, gereksiz tamalamalardır.

A'LÂ • ALİYYÂT اعلا • علیات [şiiir]

Arapça "yükseklik" anlamındaki («علو») kökünden türeyen *aliyy* kelimesi "değeri yüksek olan, şerefli" manasındadır (Râğîb El-İsfahânî 2010: 722-723). *Aliyye* kelimesi *aliyy* kelimesinin müennes biçimi; *aliyyât* kelimesi de *aliyye* kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla *aliyyât* kelimesi "yüksekler, şerefli, ulular (yüksek, ulu, şerefli şeyler)" anlamına gelir. Aynı kökten türetilmiş *a'lâ* kelimesi ise "daha yüksek, en yüksek, pek yüce" (Ayverdi 2011: 88) vb. manalardadır.

'*Aliyyât* kelimesi Latîfî Tezkiresi'nde şiirle ilgili geçtiği iki yerde de "kelimât-ı '*aliyyât*' (yüce kelimeler/sözler) terkiibi içinde kullanılmıştır. İlk olarak meşayihden olan şairlerin anıldığı bölümde: "[...] ve hem bu zümre-i ebrârun kelimât-ı '*aliyyât* ilhâmât-ı ünsiyye iledür [...]" (Latîfî 2000: 108) şeklinde kullanılmıştır. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'yi anlattığı bölümde ise Latîfî, Mevlânâ'nın "kelimât-ı '*aliyyât*nda habt u hatâ sehv ü galat yokdur." (2000: 112) der. Kelimenin her iki yerde de benzer anlamda kullanıldığı görülür. Latîfî'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre; meşayihin (mutasavvif şeyhlerin) ve Mevlânâ'nın sözlerinin yücelik ve şereflik belirten '*aliyyât* sıfatına sahip olması, onların "ilhâmât-ı ünsiyye" ile, yani Allah'a yakınlık neticesindeki ilhamla yazılmış olmasındandır.

Tezkirede daha ziyade şairi vasfetmekte kullanılan *a'lâ* ifadesi, bir yerde ise şairle birlikte şiirin (sözün) de vasfedicisi olmuştur: "Kavl-i hukemâdur ki ednâdan **a'lâ** söz dinlemek 'acep degüldür ammâ a'lâdan ednâ söz dinlemek bu garib ü 'acibdür." (Latîfî 2000: 501). Böylece müellif, hakîm kişilerin sözüne göre, aşağı seviyedeki şairlerden pek yüksek sözler dinlemenin şaşılacak bir durum olmadığını ancak pek şerefli kişilerden aşağı seviyede bir söz dinlemenin garip olduğunu belirtir. Burada

a'lâ kelimesinin bir yerde sözü'n/şairin diğer yerde de şairin kalitesini belirten bir kelime olduğu görülmüştür. Bu ifadenin geçtiği maddede Mu'ammâyî-i Selânîki'nin faziletinden ve ilminin çokluğundan bahsedildikten sonra "Bu kadar irfân ile şî'rde meze ve medel makûlesidir." (Latîfi 2000: 501) denilmektedir. Dolayısıyla sözü edilen şair *a'lâ* kişi olmasına rağmen kendisinden ednâ söz dinlenen kimseye örnek verilmiştir (şairle ilgili *a'lâ* ifadesi için bkz. "A'LÂ • ULYÂ [şair]"). "Meze ve medel makûlesi" (bu, basitliği belirten bir ifadedir) olan söz ednâ olduğuna göre, bunun zıddı olan *a'lâ* ifadesi ile nitelikli, şairde üst düzeyde değer taşıyan, yani değeri pek yüksek sözler kastedilmiş olmalıdır. Benzer bir kullanım, Fânî başlığında da görülür: "Zirâ ednâ sözi *a'lâ* bilmek ve kendünün sözü'nün mertebesin fehmi itmek şân-ı şâ'ire mülâyim ü münâsib degüldür." (Latîfi 2000: 418). Burada da *a'lâ* söz, şair değeri yüksek olan sözü ifade eder. Keşfi-i Saruhânî başlığı altında ise, hiçbir "Mevlid" yazarının Süleyman Çelebi'ninkinden daha iyisini yazamayacağı belirtilirken: "[...] her ne kadar cehd-i belîğ ve cidd-i bîdirîğ itse andan ahsen ü *a'lâ* diyemez." (Latîfi 2000: 463) ifadesi kullanılır. Her üç kullanımdan da yola çıkarak denilebilir ki; *a'lâ* ifadesi şair/söz için kullanıldığında değeri

pek yüksek, aşılması zor ve şiiriyet açısından zirvede bir örneği belirtir.

A'LÂ • ULYÂ عليا • اعلا [şair]

A'lâ kelimesinin anlamı için bkz. "A'LÂ • ALİYYÂT • ULYÂ [şair]" maddesi (bir önceki madde). 'Ulyâ kelimesi, *a'lâ* kelimesinin müennesidir (Muallim Nâcî 2009: 731) ve "çok yüksek, çok yüce" (Ayverdi 2011: 3278) manasına gelir.

Latîfi, Fuzûlî-i Bağdâdî'nin merite olarak zamanın en/pek yüce (*a'lâ*) zümresindeki ve en/çok üst (*ulyâ*) tabakasındaki şairlerinden olduğunu söyler: "Merâtib-i şu'arâda fi-zamâninâ zümre-i *a'lâ*dandır ve tabaka-i 'ulyâdandır." (Latîfi 2000: 435). Burada *a'lâ* ve 'ulyânın aynı/benzer anlamda kullanılarak, şairlikteki mertebenin en üst noktada oluşunu belirttikleri söylenebilir.

Latîfi, yüksek seviyedeki (*a'lâ*) şairden alt seviyede söz dinlemek garip olmayıp alt seviyedeki şairden üst seviye söz dinlemenin garip oluşunu hikmetli kimselerin görüşlü olarak söyler: "Kavl-i hukemâdur ki ednâdan *a'lâ* söz dinlemek 'acep degüldür ammâ *a'lâ*dan ednâ söz dinlemek bu garîb ü 'acîbdür." (Latîfi 2000: 501).

Latîfi, kitabının hatimesinde nadir kimseler dışında devrinde kabiliyetli ve faziletli şair kalmadığını; yegâne şair olduğunu iddia edenlerin en üst

mertebede (*a'lâ*) olanlarının bile tercüme ve tıraş yoluyla birkaç şiir ile kendilerini Câmî ve Nizâmî gibi büyük şairler derecesine koymak hatta belki onların da önüne geçmeyi ummak gibi batıl ve muhal bir tasavvura giriştiklerini söyler:

"Eger zamânemüizde bir kâbil-i şân-ı fazîlet-nişân varsa dahî begâyet kem-yâb ü nâdirdür. Ma'lûmdur ki ferîd ü vâhid geçenler bidâ'at u ititâ'atda ne mikdar nesneye mâlik ü kâdirdür. En *a'lâ* ve efdali terceme ve tıraş birkaç gazel kasîde ile kendüleri Câmî ve Nizâmî tabakasında korlar ve fâris-i meydân-ı Fûrs olanlarla hem-'inân olmak degül belki meydân-ı sühande anlardan sebkat itmek umarlardı. Zihî tasavvur-ı bâtul zihî hayâl-i muhal. [...]" (Latîfi 2000: 580).

Burada *a'lâ* tabiri, genelin içindeki en üst mertebedeki şairleri değil kendini yegâne gören şairler grubunun içindeki en üsttekileri anlatırken kullanılmıştır. Kelimenin umumi kullanımında en üst seviye şairi belirttiği gözden uzak tutulmamalıdır.

Kısacası; *a'lâ/ulyâ* (mertebedeki) şair; iyi şiir yazan, en üst seviyede şairdir.

'ÂM-GÎR عامگیر [şair]

"Herkese özgü, halka ait, umûmî" manalarına gelen Arapça 'âm keli-

mesi ile (Parlatır 2011: 83) sonuna geldiği kelimelere "tutan, tutucu, alan, zapteden; yayılan, yayıcı" anlamı katan Farsça -gîr ekinin (Ayverdi 2011: 1068) birleşmesi ile oluşan 'âm-gîr kelimesine "umuma yayılmış, halk arasında yaygınlık kazanmış" vb. anlamlar verilebilir. Latîfi Tezkiresi'nde Ferruhî, Necâtî ve Vasfî'nin şiirleri için 'âm-gîr ifadesi kullanılmıştır. Ferruhî için: "[...] şî'ri 'âmîyâne ve 'âm-gîr olduğu ecilden âyende ve revendeye hoş-âyende gelüp esnâ-yı 'âvâmü'n-nâsda şöret-i tâmu ve iftihâr-ı mâlâkelâmı vardır." ve "[...] şî'r-i 'âm-gîr ile pür-şöhredür" denilmektedir (Latîfi 2000: 429). Necâtî de "[...] her şî'ri hasb-i hâl-i âşik ve her beyti mesele muvâfık u mutâbık düşüp 'âm-gîr ü dil-pezîr olduğuyçün şöret-i şî'rle meşhûr-ı âlem ve 'undel-efâzil ve 'l-ahâlî makbûl ü müsellemler olmuşdur." (Latîfi 2000: 517). Vasfî'nin ise: "[...] eş'âr-ı âb-dâr-ı âteş-te'sîri 'âmgîrlükde şî'r-i Necâtîye bedil ü nazîrdür." (Latîfi 2000: 563). Her üç kullanımda da -özellikle ilk ikisinde bu, daha belirgindir- 'âm-gîrlük kavramı ile, halkın umumu arasında şöreti olan, avam tarafından sevilen şiir belirtilmektedir. Ferruhî'de bu beğenişin sebebi şiirin "'âmîyâne" olmasındandır. Necâtî'nin şiiri ise âşıkların hâlerinden bahsettiğinden ve her beyti mesel ile süslediğinden 'âm-gîrlükle vâsfedilir. Necâtî'nin 'âm-gîr şiiri, hem halkın geneli ta-

Kaynakça

- ABDULKERİM KUŞEYRÎ (2009), *Kuşeyrî Risâlesi*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul.
- ABDÜRREZZAK KÂŞÂNÎ (2015), *Tasavvuf Sözlüğü (Letâifu'l-a'lâm fi işarâtu ehli'l-ilhâm)*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- AÇIKGÖZ, Namık (2000), “Klasik Türk Şiiri Tenkid Terminolojisi ve ‘Âbdâr’ Örneği”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, TİSAV, S.2, s.149-160.
- _____ (2008) “Klasik Türk Şiiri Tenkid Terimi Olarak ‘Muhayyel’, ‘Pür-Hayâl’, ‘Hayâl-Engîz’”, 38. *ICANAS/ Bildiriler/ Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri*, I. Cilt, sayfa 13-20.
- _____ (2012), “Müştemilü’z-Zıddeyn veya Oksimoron”, *Türk Edebiyatı - Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, sayı 464, Haziran 2012, sayfa 65-67.
- _____ (2013), “Klasik Türk Şiirinde Üslup Eleştirisi Terimleri”, *T.C. Ordu Üniversitesi Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu -Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına- (10-12 Mayıs 2012) Bildiri Kitabı*, Ordu Üniverstesi Yayınları, Ordu.
- AHTERÎ MUSTAFA EFENDİ (2013), *Ahter-i Kebîr*; Nadir Eserler Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul.
- AKALIN, Halûk Şükrü [v.d.y.] (2011) *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara.
- AKALIN, L. Sami (1972), *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul.

- AKTULUM, Kubilay (2007), *Metinlerarası İlişkiler*; Öteki Yayınevi, İstanbul.
- ANDREWS, Walter G. (1970), *The Tezkire-i Şuara of Latifi as a Source for the Critical Evaluation of Ottoman Poetry*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Michigan University.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2008), *Yahya Kemal- 'Eve Dönen Adam' (Ansiklopedik Biyografi)*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- AYVERDİ, İlhan (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 cilt)*, 4. Baskı, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- BİLGEGİL, M. Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Enderrun Kitabevi, İstanbul.
- CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfi - Tezkiretü 'ş-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı; Ankara.
- CANPOLAT, Hülya (2006) *Sa'di'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir.
- CELÂLEYN [Celâlüddin el-Mahallî ve Celâlüddin es-Suyûtî] (2012), *Celâleyn Tefsîri (3 cilt)*, Tercüme: Ali Rıza Kaşeli - İbrahim Serdar - Yusuf Şensoy; Tetkik ve Kontrol: Mehmet Talû, Sağlam Yayınları, İstanbul.
- ÇAPAN, Pervin (1993), *18. Y.Y. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- _____ (2009), "Tezkireler Işığında Şiire Has Bir Yapı Unsuru Olan Mânâ Üzerine Değerlendirmeler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, Editör: Prof. Dr. Pervin ÇAPAN, s. 435-448, Erzurum.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (2006), *Divanlar Arasında*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÇETİNDAG, Yusuf (2010), *Şiir ve Tenkit*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DALYAN, Ayşe (2012), *Tezkire Geleneğinin Öncüsü Latîfi ile Geleneğin Takipçisi Safâi'nin Tezkirelerinde Biyografileri Verilen Şairlerin Şâirâne Yaradılışlarına ve Üsluplarına Dair Değerlendirmelerin Karşılaştırılması*, IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Aralık 2011 Muğla, I. Cilt, s.631-637, Ankara.

- DEVELLİOĞLU, Ferit (2007) *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DİLÇİN, Cem (2009a), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı, Ankara.
- _____ (2009b), *Yeni Tarama Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- EL-HALİMÎ, Lutfullah b. Ebu Yusuf (2013), *Lûgat-i Halîmî*, Hazırlayan: Adem Uzun, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, Mehmet (2013) *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- FUZÛLÎ (2000); *Fuzûlî Divânı*, Metni Baskıya Hazırlayanlar: Prof. Kenan Akyüz - Süheyl Beken - Doç. Dr. Sedit Yüksel - Dr. Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÜR, Nagihan (2009), *Latîfi'nin Eleştirel Perspektifinden Osmanlı Divan Şiirinin Poetikası*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah (2001), *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, Ekev Yayınevi, Erzurum.
- İPEKTEN, Haluk; İSEN, Mustafa; TOPARLI, Recep; OKÇU Naci; KARABEY Turgut (1988) *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İSEN, Mustafa (1999), *Latîfi Tezkiresi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İZ, Mahir (2014), *Tasavvuf*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KANAR, Mehmet (2010), *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Derin Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), *Farsça Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul.
- KAPLAN, Fahri (2015), *Latîfi'nin Şair Tasnifinde Metinlerarasılık*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research, Cilt: 8, Sayı: 36 (Şubat 2015).
- KARAMAN, Gülay (2015), *Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sibir*, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015, p. 1503-1536, Ankara.
- KILIÇ, Filiz (1998), *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*; Akçağ Yayınları, Ankara.99

- KURNAZ, Cemal (2007), *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- LATİFİ (1314r.), *Tezkire-i Latîfi*, Dersaadet İkdâm Matbaası.
- _____ (2000), *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Hazırlayan: Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı; Ankara.
- _____ (2018), *Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Hazırlayan: Rıdvan Canım, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (2015), *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler; Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- MENGİ, Mine (2009), *Divan Şiiri Estetiği Açısından İ'câz*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, sayfa 135-146, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, Editör: Prof. Dr. Pervin ÇAPAN, Erzurum.
- _____ (2010), *Divan Şiir Dilindeki Mana, Mazmun, Nükte Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- MERTOĞLU, Mehmet Suat (2012) *Ümmî*, TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt 42, sayfa 309-310.
- MUALLİM NÂCÎ (t.y.), *İstulâhat-ı Edebiyye*, Hazırlayanlar: Dr. Alemdar Yalçın – Abdülkadir Hayber, Akabe Yayınları.
- _____ (2009), *“Lügat-i Nâcî”*, Hazırlayan: Prof. Dr. Ahmet Kartal, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ (2009), *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- NECÂTÎ BEG (1963), *Necatî Beg Divanı*, Hazırlayan: Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Nİ'METULLAH AHMED (2015), *Lügat-i Ni'metullah*, Hazırlayan: Adnan İnce, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ONAY, Ahmet Talat (2014), *Açıklamalı Divan Şiir Sözlüğü*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz (2000), *Türk Müsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (2011), *Garîb Ma'nalar, Acîb Hayâller Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle Belagat Terimi Olarak “Garîb”*

- Sıfatı*, Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar, Derleyenler: Hatice Aynur - Aslı Niyazioğlu, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- PALA (2004) İskender (2004), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- PARLATIR, İsmail (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 3. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara.
- RÂĞİB EL-İSFAHANÎ (2010), *Müfredât: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Mütercimler: Prof. Dr. Abdülbaki Güneş – Yard. Doç. Dr. Mehmet Yolsu, Çıra Yayınları, İstanbul.
- REDHOUSE, Sir James W. (2011) *Turkish and English Lexicon*, 4. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- SARAÇ, M.A.Yekta (2006), *Klasik Edebiyat Bilgisi - Belâgat*, Gökkuşbuca Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- SEFERCİOĞLU, M.Nejat (2001) *Nev'î Dîvânının Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SEYYİD MUSTAFA RASİM EFENDİ (2013), *Tasavvuf Sözlüğü (İstulâhat-ı İnsan-ı Kâmil)*, Hazırlayan: İhsan KARA, İnsan Yayınları, İstanbul.
- SOLMAZ, Süleyman (2012), *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdî – Gelibolulu Âlî- Kınalızâde - Beyânî) Şairin Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- STEINGASS, F. (2005), *Persian-English Dictionary*, Çağrı Yayınları.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, Enderûn Kitabevi, İstanbul.
- _____ (2007), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (2016), *Osmanlı Şiiri Kılavuzu - 1. cilt*, OSE-DAM, 1. Baskı, İstanbul.
- ŞÜKÛN, Ziya (1984), *Farsça-Türkçe Lugat - Gencine-i Güftar / Ferhengi Ziya*, Maarif Basımevi, İstanbul.
- TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ (1984), *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihat (1992), *Ahmet Paşa Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TOLASA, Harun (2002), *Sehî, Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul.

- UZUN, Mustafa (2010), *Süreyyâ*, TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt 38, sayfa 162-164.
- YAHYA KEMAL (1962), *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- YAZICIZÂDE AHMED-İ BÎCÂN (1298r.), *Envârü'l-Âşûkîn*, Şirket-i Hayriyye Sahâfiyye.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (t.y.), *Hak Dini Kur'an Dili (10 cilt)*, Yenda Yayın-Dağıtım, İstanbul.
- YILMAZ ORAK, Kadriye (2013), *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

KLASİK TÜRK EDEBİYATI ELEŞTİRİ TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

-LATİFİ TEZKİRESİ ÖRNEĞİ-

Yaygın adıyla "Divan Edebiyatı" olarak ifade edilen Klasik Türk Edebiyatı, bazı klişe kanaatlerin aksine zengin bir edebî eleştiri literatürüne sahiptir. Şairlerin divan, mesnevi vb. eserlerinde şiire ve şaire dair çeşitli değerlendirmeler ve eleştiri ifadeleri bulabilmek mümkün olduğu gibi özellikle bazı tezkireler; biyografi, antoloji, edebiyat tarihi vb. niteliklerinin yanında zengin bir edebî eleştiri metni olma vasfına sahiptir.

Latîfî'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* adlı eseri, Anadolu sahasında yazılmış ilk şair tezkirelerinden biri olmakla birlikte edebî eleştiri açısından türünün en yetkin örneklerinin başında gelir. Ele aldığı şairlere dair genellikle tutarlı, yerinde ve isabetli değerlendirmeleriyle dikkat çeken Latîfî, kullandığı zengin eleştiri terminolojisi bakımından da öne çıkan bir müelliftir. Yaşadığı devrin ve muhitin edebî literatürüne ve eleştiri terminolojisine vâkıf olduğu görülen Latîfî, tezkiresindeki eleştiri terim ve ifadelerinin bütünlüğü ve zenginliği, bunları değerlendirmelerinde incelik ve ustaca kullanmasıyla kendisinden sonraki eserlere de ilham verecek ve kaynaklık edecek bir miras bırakmıştır.

Bu çalışmada Latîfî Tezkiresi'nde şiir, şair, nesir ve nasir (nesir müellifi) eleştirisinde kullanılan terim ve ifadeler, bazıları birden fazla terimi içeren 600'ün üzerinde maddede izah edilmiştir. Kitapta alfabetik olarak sıralanan maddelerde umumiyetle; ele alınan terim(ler)in öncelikle lügat anlamı verilmiş, ardından Latîfî Tezkiresi'nden örnek(ler)le bir edebî değerlendirme ifadesi olarak kullanımı gösterilmiş, son olarak da şiir, şair, nesir veya nasir eleştirisinde bu kavramın hangi mana ve fonksiyonları ifade ettiği izah edilmiştir.

Latîfî Tezkiresi'ndeki edebî eleştiri terminolojisinin ansiklopedik sözlüğü niteliğindeki bu kitap, İslam medeniyet dairesinde teşekkül etmiş Türk edebiyatının klasik devrinin en temel tenkit metinlerinden biri özelinde "edebiyât-ı kadîme"-deki eleştirinin ve eleştiri terminolojisinin zenginliğini yeniden ortaya koymak ve klasik Türk edebiyatında tenkit, poetika, estetik vb. konulardaki yeni çalışmalarla kaynaklık etmek gayesindedir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-7471-00-8

9 786257 471008